

SAKRÁLNÍ VITRAJE TEPLICKA

JIŘÍ BUREŠ

Úvod

Nedílnou součástí interiérů sakrálních staveb jsou již od středověku vitrajové okenní výplně. Baroko se svou iluzivní hrou světla barevné vitraje zavrhl, jejich výroba upadla téměř v zapomnění. Svého znovuoobjevení se umění tvorby vitrají zdobených sklomalbou dočkalo v 19. století nástupem historismu, započala se tak nová éra vitrají profáních i sakrálních.

Vzhledem ke skutečnosti, že se na našem území nedochovalo větší množství vitrají středověkého původu, tvoří vitraje novodobé drtivou většinu fondu vitrají v České republice. Výraznější badatelský zájem byl u nás dosud soustředěn na realizaci soupisu vitrají středověkých, které byly zpracovány do reprezentativního korpusu Františka Matouše,¹ který byl publikován v rámci celoevropského projektu CVMA.² Vitraje novodobého původu však zůstaly zcela stranou širšího zájmu odborné veřejnosti³ a rozsáhlejší syntéza této problematiky citelně absentuje.⁴ Naopak v zahraničí je novodobým vitrajím věnována náležitá pozornost, např. rozsáhlé německé soupisy sklomaleb 19. a 20. století, které publikuje pobočka CVMA v Postdam. V neposlední řadě je třeba zmínit i rozsáhlý výběrový katalog vitrají Slovenské republiky.⁵ Při srovnání se zahraniční produkcí odborné literatury je tak zřetelný dlouhodobý domácí dluh k památkám tohoto charakteru.

Novodobé vitraje byly v podstatě odsouzeny již Maxem Dvořákem, který jim v rámci sakrálního interiéru přisoudil místo podružného, téměř nežádoucího a rušivého pseudo-historického doplňku, přímo je označuje jako „*nesamostatnou hanebnou práci sestavenou dle vzorníků*“.⁶ V současné památkové péči je však nezbytné považovat Dvořákův kritický pohled za překonaný. Jím kritizované práce v mnoha ohledech získaly svoji hodnotu stáří za téměř staletí své existence, jejich cena rovněž vzrůstá dle pokračujícího úbytku fondu těchto vitrají.

O PRAMENECH A METODĚ

Cílem tohoto textu je upozornit na hodnotu a pestrost fondu novodobých sakrálních vitrají a potřebu jejich evidence, která dosud zcela chybí. Jako modelový příklad je zde prezentován soupis sakrálních vitrají provedený autorem v regionu Teplicka⁷

¹ František MATOUŠ, *Mittelalterliche Glasmalerei in der Tschechoslowakei, Corpus vitrearum medii aevi*, Prag 1975.

² *Corpus vitrearum medii Aevi*.

³ Jen částečnou výjimku tvoří nejhodnotnější soubory těchto vitrají, např. v chrámu sv. Víta.

⁴ Dosud byla uceleněji shrnuta pouze technologická stránka: Ludvík, LOSOS, *Vitráže*, Praha 2006.

⁵ Ilona CÓNOVÁ – Ingrid GAJDOŠOVÁ – Desana LACKOVÁ, *Vitráže na Slovensku*, Bratislava 2006.

⁶ Max DVOŘÁK, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004, s. 45.

⁷ Pojmem Teplicko je rozuměno geografické vymezení bývalého okresu Teplice.

v letech 2005–2007. Pojmem vitraj jsou pro potřeby této práce rozuměny okenní výplně tvořené barevnými eventuálně čirými skly zdobenými v různé míře sklomalbou, skládanými do olovených profilů. Práce rovněž zahrnuje i vitraje vytvářené novodobou technikou, např. pomocí obtisků nanášených na sklo, tedy bez využití tradičního sklomalířského postupu. V soupise jsou zahrnuty pouze vitraje vzniklé v období let 1800–1950. Vedle vitrají hmotně dochovaných soupis rovněž eviduje vitraje zaniklé, zjištěné archivním výzkumem.

Stav pramenné základny pro zpracování této problematiky lze hodnotit jako torzální a v řadě případů zcela nedostačující. Základním pramenem pro evidenci vitrají jsou prameny hmotné, tedy vitraje dochované in situ, případně in fondo, nebo alespoň jejich fragmenty. Sekundárním pramenem je pak ikonografie vitrají. Součástí jejich výzdoby obvykle bývají i příslušné nápisy, případně znaky, na vitraje je tak třeba pohlížet jako na pramen epigrafický a pramen heraldický. Prameny písemné jsou tvořeny především písemnostmi příslušných farností, nejčastěji jsou údaje dochovány v pamětních knihách, případně přímo v obchodní korespondenci a objednávkách. Z pramenů tištěných je pak možno využívat regionální tisk, který mnohdy neopomněl publikovat pořízení nové vitraje do místního kostela. V neposlední řadě práce vychází i z pramenů ikonografických, jedná se především o historické fotografie, možnost jejich využití je však limitována jejich kvalitou, která obvykle nebývá příliš vysoká.

PŘEHLED SAKRÁLNÍCH VITRAJÍ TEPLICKA

Podrobný přehled sakrálních vitrají na Teplicku, včetně podrobných informací o lokalizaci, počtu a poškození, je uveden v tabulce č. 1, viz následující strana.

Ve sledovaném regionu bylo v rámci evidence zachyceno celkem 115 vitrají, z toho 96 hmotně dochovaných in situ nebo in fondo. Z celkové počtu se více než polovina vitrají nachází v nevyhovujícím technickém stavu. Bylo zjištěno 19 zaniklých vitrají. Příčinou zániku je ve většině případů dlouhodobá neúdržba v druhé polovině 20. století, vandalismus a také přímá likvidace sakrálních objektů, především z důvodů těžby hnědého uhlí. Jen část vitrají zanikla v důsledku válečných událostí.⁸

Zjištěný soubor vitrají vznikl od roku 1857 až do sklonku třicátých let 20. století a obsahuje kvalitativně odlišné skupiny vitrají. Za jeho nejstarší a nejhodnotnější soubor je možno označit vitraje kaple Povýšení sv. Kříže při zámku v Teplících. Ten vznikl z iniciativy držitelů místního panství Clary-Aldringenů

⁸ Na Teplicku se patrně jedná pouze o vitraje kostela Zvěstování P. Marie v Duchcově, z let 1901–1904, které byly zničeny při vypálení kostela Rudou armádou 10. 5. 1945.

Lokalita	Kostel	Vitrají	Zaniklých	Poškozených	Celkem
Bohosudov	Bolestné P. Marie	9	0	5	9
Cínovec	Nanebevzetí P. Marie	2	0	2	2
Cínovec	kaple P. Marie*	0	?	0	?
Dubí	Neposkvrněného početí P. Marie	1	0	0	1
Duchcova	Zvěstování P. Marie	0	5	0	5
Duchcov	Kaple sv. Barbory	0	8	0	8
Duchcov	Kaple P. Marie Pomocné	2	0	0	2
Duchcov	Školní kaple c. k. gymnázia	7	0	4	7
Duchcov	k. M. Luthera	0	1	0	1
Hrob	Sv. Barbory	6	0	0	6
Hrob	M. Luthera	7	0	7	7
Jeníkov	sv. Petra a Pavla	0	?	0	?
Košťany	Pozdv. sv. Kříže*	0	4	0	4
Krupka	Panny Marie	10	0	7	10
Krupka	Sv. Anny	2	0	0	2
Krupka	Kristův kostel	1	0	0	1
Liptice	Sv. Petra a Pavla*	0	1	0	1
Měrunice	Sv. Stanislava	2	0	0	2
Mikulov	Sv. Mikuláše	4	0	2	4
Modlany	Sv. Apolináře	2	0	0	2
Novosedlice	Sv. Valentina	7	0	0	7
Teplice	Povýšení sv. Kříže	4	0	4	4
Teplice	Nejsv. srdce Ježíšova	30	0	20	30
	Celkem:	96	19	52	115

* likvidované objekty

Tabulka č. 1. Přehled sakrálních vitrají Teplicka.

pro zámeckou kapli, která měla sloužit jako rodinný memo-riální prostor.

Výrobci vitrají

Ve sledovaném souboru byla zjištěna produkce mezinárodně známých renomovaných ateliérů, především jako výroba zakázek majitelů teplického panství Clary-Aldringenů. Pro zámeckou kapli v Teplicích jsou dochovány návrhy vitrají⁹ ateliérů *Tiroler Glasmalerei* a *Kgl. Bayer. Hofglasmalerei*, signované Franzem Xaverem Zettlerem¹⁰ a Carlem Geylingem.

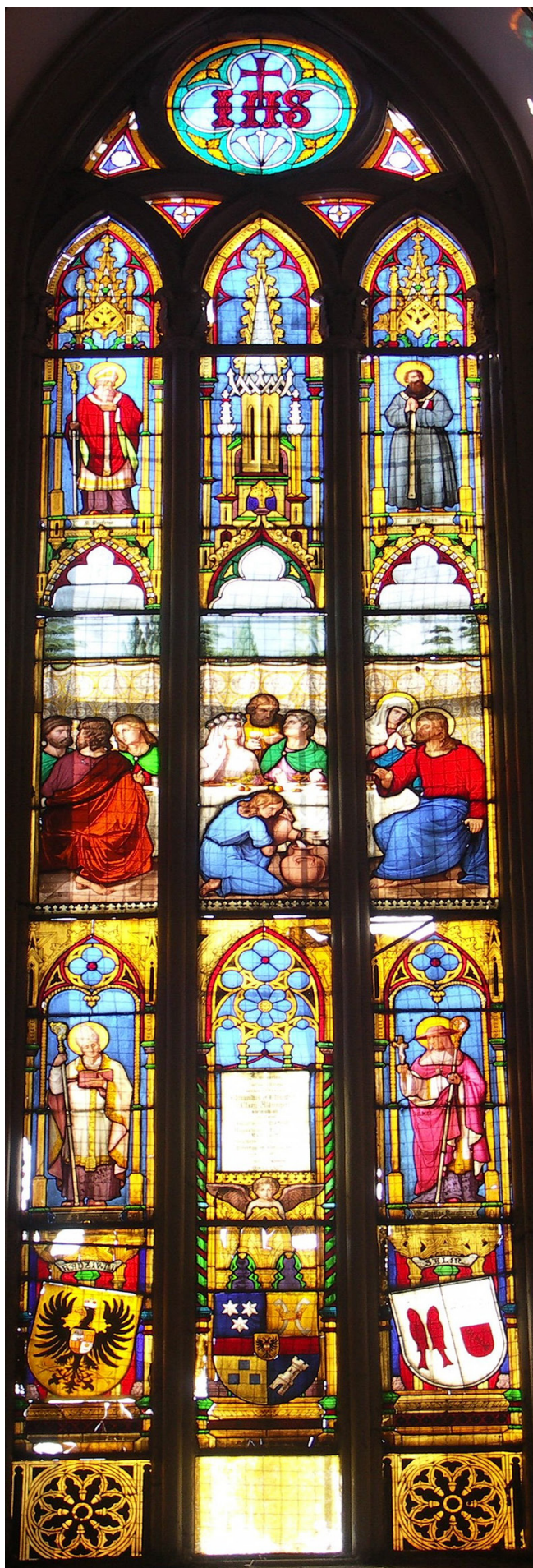
⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, archiv velkostatku Teplice, k. č. 1881, ev. j. 1053.

¹⁰ Zettlerův návrh vitraje s motivem Zmrtvýchvstání z roku 1879 nebyl v zámecké kapli realizován, ale posloužil zřejmě jako předloha pro kompozičně podobnou vitraj Zmrtvýchvstání provedenou okolo roku 1905

Kvalitativně méně náročnější skupinu vitrají zastupuje především v regionu bohatě zastoupená produkce ateliéru Richarda Schleina z Hrádku nad Nisou (Grottau in Böhmen). V řadě případů pak nabývá téměř sériové produkce a obvykle je možné nalézt téměř identicky provedené motivy.¹¹ Ve sledovaném regionu je dále zastoupená produkce saského ateliéru Carl Ludwig Türcke z Zittau (resp. jeho české filiálky v Hrádku

v kostele Neposkvrněného početí P. Marie v Dubí, který byl vystaven jako zamýšlená Clary-Aldringenská nekropole.

¹¹ Např. vitraj s motivem Sv. Anny učící P. Marii v Duchcově (kaple P. Marie Pomocné) s paralelou v Měrunicích (kostel sv. Stanislava) a v Novosedlicích (kostel sv. Valentina). Obdobné analogie se vyskytují nejen v daném regionu – torzálně dochovaná vitraj z kostela sv. Anny v Krupce s motivem sv. Michaela archanděla má svou obdobu na Slovensku v kostele Nanebevzetí P. Marie v Chynoranech – srov. Ilona CÓNÓVÁ – Ingrid GAJDOŠOVÁ – Desana LACKOVÁ, *Vitráže na Slovensku*, Bratislava 2006, s. 222–225.

Obr. 1.

Teplice, kaple Povýšení sv. Kříže, vitraj „Svatba v Káni Galilejské“, celkový pohled, stav před restaurováním. Foto: Jiří Bureš, 2006.

nad Nisou), dále nechybějí vitraje Karla Meltzera z České Skalice. Vitraje evangelických chrámů budovaných s finanční podporou německých církví a spolků byly zahraniční provenience. Vitraje v Hrobském kostele Martina Luthera jsou signované sklomalířstvem Neumann und Fischer z Freibergu.

Ikonografie vitrají

Ikonografie i celková kompozice jednotlivých vitrají vždy podléhá dobovému vkusu, finančním možnostem donátora a zvyklostem jednotlivých sklomalířských dílen. Slohový výraz výše uvedených vitrají byl nejčastěji řešen jako historizující či eklektický, část vitrají je secesní. Výše uvedený soupis eviduje kompozičně složitě vitraje i prostá jednoduchá okna s jedním ústředním motivem. Velikost vitraje, podíl sklomalířské práce a množství zobrazených motivů přímo ovlivňovalo pořizovací cenu okna. Při náročnějším provedení je postava světce vsazena do architektonické edikuly. Okraj okna pak býval nejčastěji zdoben vegetabilní bordurou. Pokud byla postava světce zobrazena celá, je časté její umístění na terénu, případně na konzole řešené obvykle v pseudoslohovém výrazu.

Kompozičně náročnější vitraje zobrazují větší množství motivů, z nichž obvykle jeden bývá ústřední. Tradiční součástí velkých chrámových oken je zobrazení galerie svatých, oblíbené je zasazování světců do různě architektonizovaných rámců, nejčastěji v podobě novogotických lomených arkád v několika úrovních vrcholících trojúhelnými vimperky a soustavou fiál. Tyto architektonické prvky bývají bohatě osázeny kraby, liliemi a dalšími dekorativními prvky. Za kompozičně složitější vitraje lze ve sledovaném souboru označit především vitraje v teplické zámecké kapli, dále pak vitraje v chrámové lodi kostela P. Marie v Krupce.

Do souboru nejčastěji zobrazovaných postav patří P. Maria (Madona, Immaculata), sv. Josef, sv. Anna, sv. Barbora. Volba těchto světců často odpovídá i soudobému rozšíření těchto jmen, ve většině případů totiž vitraj zobrazovala světce – patrona donátora. Svůj vliv pak měl i místní kult některých světců – sv. Barbora jako patronka horníků nebo v Duchcově od 18. století uctíváný sv. Vavřinec jako patron proti požáru.¹²

Pouze v případě torzálně dochovaných vitrají kostela¹³ Martina Luthera v Hrobě lze snad hovořit o koncepci vitrají zpodobňující narativní cyklus ze života Martina Luthera a významných událostí německé reformace. Objekty evangelických církví pak přinášejí i svoji vlastní ikonografii – časté jsou výjevy ze života Ježíše Krista, zobrazení sv. evangelistů nebo otců evropské reformace. Vitrajové portréty M. Luthera a F. Melanchtona

¹² Jak uvádí v zápisech pamětnice děkan J. B. Stowasser z Treuenfeldu v 19. st.: SOKA Teplice, FÚ Duchcov, Gedenkbuch.

¹³ Užití termínu „kostel“ pro sakrální protestantské stavby vychází z místní tradice a označení těchto staveb v regionální literatuře a pramenech.

Obr. 2. Teplice, kaple Povýšení sv. Kříže, vitraj „Svatba v Káni Galilejské“, detail hlavního výjevu, stav před restaurováním. Foto: Jiří Bureš, 2006.

umístěné proti sobě v chrámové lodi hrobského kostela představují častý prvek výzdoby evangelických chrámů.¹⁴

V některých případech se na vitrajích objevuje vyobrazení samotného chrámu, nebo celkové panorama města, ve kterém se kostel nachází. Takové vyobrazení nalézáme v kostele P. Marie v Krupce na vitraji z roku 1911. V popředí klečí muž držící znak horního města Krupky, kterému žehná sv. František Xaverský. Vedle znaku je umístěna mluvicí páska s letopočtem 1680. V pozadí je město Krupka s dominující stavbou kostela P. Marie, okolní terén je věrně zobrazen včetně vrchu Kalvárie s trojicí křížů. Za věrné vyobrazení je možno považovat i vedlejší vitraj věnovanou Dr. Hermannem Hallwichelem roku 1913, se sv. Barborou a sv. Prokopem.¹⁵ V pozadí postavy sv. Prokopa je zobrazen místní kostel zasvěcený sv. Prokopu.

¹⁴ Prímá obdoba protilehlých vitrají s Lutherem a Melanchtonem je v Kristově kostele evangelické církve augšpurského vyznání v Podbořanech, vitraje jsou uváděny jako dílo ateliéru C. Türcke z Hrádku nad Nisou: NPÚ ÚOP Ústí n. L., evidenční karta KP, agenda OEI. Nedochovaným souborem vitrají evangelického kostela s náměty z dějin reformace i širšími souvislostmi ikonografie interiérů protestantských chrámů se zabýval Václav ZEMAN, *Ikonografická a epigrafická výzdoba evangelického kostela v České Kamenici*, in: Děčínské vlastivědné zprávy 15, č. 1, 2005, s. 4–31.

¹⁵ Vyobrazení kostela a celého sídla je oblíbeným námětem, např. vitraj nad vstupní předsíní Lounského chrámu sv. Mikuláše zhotovenou dle návrhu Jano Koehlera v roce 1901, která zachycuje celkový pohled na Louny, systém hradeb a kostel sv. Mikuláše Okno věnoval architekt Jindřich Grüner, dodavatel stavebních prací při přestavbě vstupní před-

Zvláštní podmožinu sakrálních vitrají tvoří vitraje školních kaplí. Obvykle tyto prostory neplnily pouze funkci kultovního prostoru, ale zároveň sloužily jako auly a slavnostní prostory. Dochované vitraje kaple (auly) bývalého státního reálného gymnasia v Duchcově jen částečně odpovídají sakrální povaze prostoru – andílčí hlavy a holubice ducha svatého v oválných oknech presbyteria. Zbývající okna obsahují ryze světské motivy, odkazující ke vzdělání (symboly přírodních a humanitních věd, obraz sovy) a patriotismu (znak města Duchcova). S náměty těchto vitrají koresponduje i slavnostní projev duchcovského děkana Krisy, který prostor v roce 1914 vysvětil. Jeho promluva pod heslem „Mitt gott für Kaiser und Vaterland!“ podtrhla tři nosné prvky ideového profilu tehdejší gymnaziálního studenta – píle ve vzdělání, láska k vlasti, víra v Boha, které odpovídají námětům malovaných oken auly.¹⁶

síně: „Po ukončených opravách těchto věnovali manželé Jindřich a Kristina Grünerová roz. Kotrbová, malované figurální okno nad jižním portálem s přiměřeným věnováním.“ SOKA Louny, Děkanství Louny, pamětní kniha; Na Děčínku se obdobného zobrazení dočkal kostel sv. Jakuba Většího na jedné ze svých vitrají, ale také na nedochované vitraji „Víra“ z roku 1933 v místním evangelickém kostele. Vitraj zachycuje odchod protestantů do exilu, v horní části vitraje je vyobrazen českokamenický kostel: Václav ZEMAN, *Ikonografická a epigrafická výzdoba evangelického kostela v České Kamenici*, s. 10.

¹⁶ SOKA Teplice, FÚ Duchcov, Liber memorabilium; Duxer zeitung 10. 11. 1914, s. 1; Jiří BUREŠ, *Mitt Gott für Kaiser und Vaterland* in: Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích, Teplice 2006, s. 209–215.

Obr. 3. Modlany, kostel sv. Apolináře, vitraj se sv. Antonínem Paduánským, ve spodní části s vyobrazením donátora A. Kreische. Foto: Jiří Bureš, 2007.

Vitraje jako pramen epigrafický

Vitraje byly nositelem různých nápisů již od nejstarších dob.¹⁷ Nejčastěji nápisy představují autenticky světců nebo vyobrazených motivů a údaje o donátoru vitraje, případně i o příčině jejího vzniku. Ve sledovaném regionu se otázce využití vitrají jako epigrafického pramene částečně dotknul Ferdinand Maděra¹⁸ ve svém soupise heraldických památek, avšak jím uváděné údaje a transkripce jsou nepřesné a neúplné.

Nejčastěji jsou texty umísťovány do nápisových polí nebo oblíbených mluvících pásek. Ve zjištěném souboru vitrají je téměř výlučným jazykem nápisů němčina, pouze texty vitrají kaple Povýšení sv. Kříže jsou psány latinou. České nápisy se vyskytují pouze jako nepůvodní a druhotné. Vedle nápisů hlavních, transparentně situovaných se na vitrajích objevují

i další nápisy skryté. Obvykle se jedná o signatury sklomalířů, označení autora kartonu nebo další pomocné záznamy.

Vitraje jako pramen heraldický

Od dob středověku bylo zvykem opatřovat vitraje vyobrazením znaku donátora. Množství zobrazených heraldických prvků je u novodobých vitrají méně časté, znaky šlechtické pak často nahrazují městské znaky. Vedle tradičních vyobrazení heraldických znaků mohou být některé vitraje zdobeny prvky, spadajícími přesněji do sféry studia emblematicky.¹⁹ Ve sledovaném regionu bylo zjištěno několik heraldických vitrají, částečně se heraldikou vitrají Teplického regionu zabýval F. Maděra.²⁰

S nejrozsáhlejším souborem vitrají s heraldickým zobrazením se na Teplicku setkáváme v teplické zámecké kapli. Přítomnost erbů je podmíněna osobami donátorů vitrají a celkové funkce kostela, který sloužil jako zámecká kaple pro potřeby majitelů panství Teplice. Šlechtické rodiny Clary-Aldringenů a jejich příbuzných knížat Radziwillů od šedesátých let 19. století pořizovaly v kostele jednotlivé vitraje. V oknech kostela je vyobrazeno celkem deset znaků – nejčastěji se objevuje erb Clary-Aldringenů (4x), Radziwillů (3x), Salmů (1x), Chotků z Vojnína (1x) a Ficquelmontů (1x). Erby jsou tradičně zobrazovány ve spodní části vitraje, v soklu architektonického rámce s arkádami nebo v jeho první etáži.

Druhým souborem vitrají s heraldickými prvky jsou tři vitraje v presbyteriu zaniklé kaple v Košťanech, které nesly vyobrazení znaku donátorů, příslušníků rodu Lobkoviců.²¹

Vedle heraldiky šlechtické je v souboru vitrají Teplicka zastoupena heraldika městská. Jedna z vitrají školní kaple bývalého c. k. státního reálného gymnázia v Duchcově zobrazuje znak města Duchcova. Dalším městským znakem je znak Krupky zachycený na vitraji nad vchodem do chrámové lodě kostela P. Marie v Krupce.

Jak je patrné, skupina heraldických znaků na vitrajích sledované oblasti není velká. Častější přítomnost erbů lze předpokládat spíše u starších vitrají 19. a počátku 20. století podmíněnou soudobým užíváním šlechtických titulů a také v rámci přestaveb zámeckých kostelů a kaplí.

Donátoři

Vitraje sakrálních objektů byly téměř výlučně pořizovány jako dary příslušnému kostelu. Jméno donátora vitraje bývalo obvykle uvedeno v nápisu na vitraji, mnohdy s dalšími doplňujícími údaji – nejčastěji s povoláním donátora nebo s jeho adresou (od sídla až po číslo domu). Pořízení vitraje představovalo finančně náročnou záležitost, soubory vitrají proto mnohdy nebyly pořizovány v jednom časovém horizontu, ale v průběhu několika let.

¹⁹ Patřit sem mohou především značky sklomalířských dílen nebo autorů návrhu vitraje.

²⁰ Ferdinand MADĚRA, *Heraldické památky regionu Teplice*, Teplice 2001.

²¹ Před demolicí kaple byly všechny vitraje vyjmuty a uloženy v tanečním sále místního hostince, který fungoval jako provizorní sakrální prostor. Po roce 1990 byly převezeny do depozitáře litoměřické diecéze.

¹⁷ Rudolf M. KLOOS, *Einführung in die Epigraphik*, Darmstadt 1992, s. 59.

¹⁸ Ferdinand MADĚRA, *Heraldické památky regionu Teplice*, Teplice 2001.

Obr. 4.

Duchcov, kaple P. Marie Pomocné, vitraj se sv. Annou, celkový pohled. Foto: Jiří Bureš, 2005.

Patrně nejčastějšími dárci oken byli kněží – faráři nebo kaplani příslušného kostela, případně katecheti. Písemnými prameny jsou doloženi kněží jako donátoři v Duchcově (3x), v Krupce a v Hrobu. Na druhém místě patří mezi tradiční donátory starostové měst a obcí, mnohdy společně se zastupitelstvem za celou obec – Duchcov, Krupka, Hrob. Některé vitraje byly darovány firmami nebo spolky – Duchcov, Mikulov (2x), Hrob, Novosedlice.

Ne vždy byli donátory vitrají místní obyvatelé. Výstavba skupiny protestantských chrámů na Teplicku pod vlivem hnutí Los von Rom byla finančně podporována německými protestantskými spolky – část vitrají hrobského kostela M. Luthera věnovalo město Eisleben a protestantský spolek Gustav-Adolf (*Jungfrauen Verein Leipzig-Cohlis*). Jedna vitraj mohla mít i více donátorů, jako dárcé bývá uvedena samostatná osoba nebo celá rodina, případně vícero rodin. Ve výjimečných případech je přímo na vitraji provedeno vyobrazení donátora. Vitraje kostela sv. Apolináře v Modlanech, darované budapeštským velkoobchodníkem Kreischem, rodákem z blízkých Věšťan, jsou opatřeny portrétním vyobrazením Kreische na jedné a jeho manželky na druhé vitraji.

Texty dedikačních nápisů jen někdy přibližují bližší příčinu darování vitraje, obvykle je text omezen na ustálené

„Gewidmet von...“, nebo „Zum Ehre Gottes gewidmet von...“. Vedle reprezentačního významu darovaných vitrají je výrazná rovněž funkce memoriální. Vitraje byly obvykle darovány z nejrůznějších pohnutek, v některých případech je tato vzpomínaná událost uvedena. Soubor vitrají v kapli sv. Barbory v Duchcově vznikl jako vzpomínka na padlé a nezvěstné v první světové válce. Okno v sakristii téže kaple bylo rodinou Krischů věnováno u příležitosti zlaté svatby bývalého starosty J. G. Krische. Různým rodinným výročí pak odpovídají i vitraje Clary-Aldringenů v teplické zámecké kapli. Překvapivě se ve sledovaném regionu neobjevuje na vitrajích jinak časté věnování – na památku rodičům. V některých případech mohou vitraje odrážet i soudobé politické události – např. vitraj Vaňovského kostela (UL) věnovaná na památku připojení sudetského pohraničí k Říši v roce 1938.²²

Možnosti komparace a dalšího výzkumu

Hodnotit rozsah a kvalitu zjištěného fondu sledovaného regionu je možné pouze na základě komparace s dalšími regiony.

²² Kostel vysvěcený 10. 9. 1939 byl zdoben vitrají s textem „Dík za osvobození od nepřitele r. 1938“: Martin KRSEK, *Všední den v Ústí nad Labem ve stínu hákového kříže*, Ústecký sborník historický 2005, Ústí nad Labem 2005, s. 238.

Obr. 5. Novosedlice, kostel sv. Valentina, vitraj se sv. Annou. Foto: Jiří Bureš, 2006.

Vzhledem k tomu, že práce obdobného charakteru, jakési regionální korpusy, dosud nebyly zpracovány, stále uniká jedna ze zásadních možností využití výše uvedených informací. Alespoň nejzákladnější porovnání zjištěných vitrají na Teplicku je v rámci této kapitoly provedeno se souborem sakrálních vitrají Lounska,²³ jejich pracovní soupis a základní dokumentace byla autorem provedena v letech 2005–2006.²⁴

Mezi základní rozdíly obou komparovaných skupin je třeba uvést jazykovou příslušnost nápisů na vitrajích – na Lounsku se vedle němčiny zcela běžně objevuje český jazyk a to od počátku 20. století. Tato skutečnost odpovídá rozvrstvení obyvatelstva českého a německého. Soubory vitrají s českými nápisy jsou v Lounech a blízkém okolí (Slavětín). Nápisy německé zcela převládají v oblasti západní části bývalého okresu Louny, na Žatecku (Žatec) a Podbořansku (Pšov, Buškovice, Lubenec).

²³ Termínem Lounsko je rozuměn bývalý okres Louny.

²⁴ Soupis dochovaných vitrají Lounska je uveden v textové příloze. Součástí tohoto seznamu nejsou vitraje zaniklé, rovněž jen v některých případech byla ke zjištěným vitrajím provedena pramenná excerptce.

Patrný rozdíl je i v provenienci vitrají – nejhodnotnější soubory lounských vitrají představují díla pražských sklomalířských ateliérů zhotovených podle kartonů renomovaných umělců – v Lounech činného Jano Koehlera nebo Cyrila Boudy (vitraje v chrámu sv. Mikuláše v Lounech). Vitraj ve sv. Mikuláši věnovaná průmyslníkem Valterou je signována ateliérem J. Kryšpína z Prahy. Ten je zároveň zhotovitelem vitrají v Pšovském kostele. Vedle vitrají svým původem vázaných na pražský okruh umělců a řemeslníků jsou přítomny i vitraje severočeského prostředí – dílny Richarda Schleina (Buškovice, Lubenec), C. Türckeho (Podbořany, evang. kostel) nebo okna realizovaná dle návrhu prof. Bauma uměleckým sklářstvím Tschörner z České Kamenice (Žatec – kostel Nanebevzetí P. Marie).²⁵

V lounském regionu byly obdobně jako na Teplicku zjištěny starší vitraje z 19. století, jako nejstarší se dle nápisu jeví vitraj s kobercovým vzorem z kostela ve Slavětíně, darovaná hraběcími úředníky velkostatku na Peruci v roce 1882. Skupinu vitrají z 19. století doplňují figurální okna z kostela sv. Petra a Pavla

²⁵ UPČ 4, (ed. Emanuel POCHE), Praha 1982, s. 396.

v Podbořanech z devadesátých let 19. století a okna v chrámu sv. Bartoloměje v Žaboklikách.

Za nejhodnotnější soubory lounského regionu lze označit vitrajovou výzdobu chrámu sv. Mikuláše v Lounech a vitraje kostela Nanebevzetí P. Marie v Žatci. Vedle figurálních vitrají je několikrát uplatněn kobercový vzor, oblíbený zejména u starších vitrají z 19. a počátku 20. století (Slavětín, Žabokliky,²⁶ Žatec – kostel P. Marie). S heraldickými znameními se na vitrajích Lounska setkáváme ve Slavětíně, Lounech a Podbořanech.

ZÁVĚR

Soubor sakrálních vitrají Teplicka vznikl od druhé poloviny 19. století do třicátých let století dvacátého. Na základě studia písemných pramenů je zřejmé, že značná část tohoto fondu se nedochovala, většina nedochovaných oken zaniká po roce 1945.

Převážná část vitrají je dochována in situ. V případě vitrají deponovaných in fondo (z likvidovaných sakrálních objektů) je dosud neřešena otázka jejich možné prezentace, která by byla narušena ztrátou vazby na původní sakrální prostor. Celkový technický stav vitrají Teplicka není uspokojivý, řada oken vyžaduje rozsáhlé restaurátorské zásahy.

Kvalita dochovaných vitrají Teplicka je značně rozdílná. Nejstarší a nejreprezentativnější soubory vitrají měly možnost vznikat zejména ve vazbě na stavební činnost šlechty. Podle dochovaných návrhů vitrají je zřejmé, že při realizaci interiérů Clary-Aldringenských sakrálních staveb bylo spolupracováno s renomovanými ateliéry a sklomalíři evropského významu (Franz Xaver Zettler, Carl Geyling). Část vitrají z kaple Povýšení sv. Kříže z let 1857 a 1869 se řadí do horizontu našich nejstarších vitrají.

Vzhledem k nízké výpovědní hodnotě písemných pramenů, torzálně a roztříštěně zachované pramenné základně lze předpokládat, že při dalším intenzivním studiu této problematiky bude možno řadu informací upřesnit. Možnost celkového zhodnocení fondu sakrálních vitrají Teplicka však finálně umožní až rozsáhlejší komparace s dalšími regiony, jak je naznačeno při srovnání s fondem sakrálních vitrají Lounska. Za žádoucí je nutné považovat zejména porovnání se soudobými vitrajemi v příhraničních oblastech Spolkové republiky Německo.

THE RÉSUMÉ

SACRAL STAINED GLASS WINDOWS IN THE DISTRICT OF TEPLICE

A considerable part of the fund of stained glass in the Czech republic comprises modern stained glass dating to the 19 and 20 centuries. However their thorough register has not been done so far and values of this collection have been ignored since the time of Max Dvořák. Stained glass is almost totally marginalized by specialists. In the district of Teplice there have been identified total of 96 physically preserved sacral stained glasses and more 19 defunct stained glasses have been found within archival research. In present days 52 stained glasses are in a quite bad technical condition. The studied collection contains valuable production of renowned studios including projects of F. X. Zettler and C. Geyling. These came into existence as an order for the owners of the Teplice estate, the family of Clary- Aldrigen. The collection of stained glass in a chapel of the Elevation of Holy Cross Church in Teplice was originated between the years 1857–1891 and its part belongs to the oldest sacral stained glass dating to the 19 century in our country. However other production in the district is more often represented by less quality works of C. L. Turckeš and R. Schleinš studios having almost series and repetitive character. The style of recognized stained glasses is predominantly historicizing and eclectic, some part of stained glass is of Art Nouveau style. Stained glass was researched from the perspective of iconography, epigraphy, heraldry and basic prosopographic donors.

²⁶ Jiřina MUKOVÁ – Martin EBEL, *Žabokliky, fara*, stavebně historický průzkum, rkp., uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí n. Labem, oddělení evidence a informací, sbírka SHP, sign. A 19, s. 16–19.